Милица М. Михајловић[1]
Филозофски факултет у Нишу
Докторске академске студије филологије
УДК 811.163.41`282.3
398.94https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.19

НАРОДНА КЛЕТВА У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКОЈ ОБЛАСТИ: ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ АСПЕКТ

У потрази за правдом, у жељи да се освети, у вери да ће непријатеља стићи казна за учињено зло, издајство или неправду, народ је створио клетву – кратку, експресивну говорну творевину. У раду се на основу грађе из збирке *Српске народне клетве* Миливоја Р. Јовановића настоји утврдити дијалекатско порекло народних умотворина које је аутор забележио у југоисточној Србији. Анализи су подвргнуте клетве (411) које садрже обележја својствена призренско-тимочкој дијалекатској области. Циљ рада је да се расветле њихове језичке особине на нивоу фонетике, морфологије, лексике и синтаксе и да се тиме одреди њихова просторна распрострањеност и фреквентност у оквиру призренско-тимочке области. Иако се показало да је разноврсност тимочко-лужничких дијалекатских црта у испитиваном материјалу већа, призренско-јужноморавске карактеристике далеко су фреквентније, те овај дијалекат призренско-тимочке области преузима преимућство, што нас доводи до закључка да највећи број народних клетви у нашој грађи долази управо са тог подручја. Сврљишко-заплањске одлике присутне су у најмањој мери.

Кључне речи: клетве, народне умотворине, дијалекатске одлике, призренско-тимочка дијалекатска област.

Увод

Од Давидових *Псалама*:

„И заволе *проклетство*, и дођи ће му;
и не хтеде благослов, и удаљиће се од њега.
И обуче *проклетство* као одело,
и уђе као вода у утробу његову,
и као уље у кости његове.
Нека му буде као *одећа коју ће оденути*,
и као *појас којим ће заувек опасати се*. ”

(*Псалтир*, Псалам 109)

преко Лазареве клетве:

[1] milica.m.mmihajlovic@gmail.com

„Ко не дође на бој на Косово —
од руке му ништа не родило:
ни у пољу бјелица пшеница,
ни у брду винова лозица!"

(Стефановић Караџић 2006: 46)

до данашњих дана, клетва је дубоко уткана у дух српског народа. Миливоје Р. Јовановић (2012: 199) истиче да клетва датира од памтивека, да има своје место у хришћанској религији, али и да је своју функцију у народу имала и пре ње. У потрази за правдом, у жељи да се освети, у вери да ће непријатеља стићи казна за учињено зло, издајство или неправду, народ је створио ову кратку, експресивну говорну творевину.

Речник књижевних термина (1986: 35) дефинише клетве као „архаичне народне говорне творевине, некад у саставу 'црне', негативне магије, које се јављају у свим облицима усмене књижевности, а заснивају се на веровању да ће се изречено неизоставно испунити". Л. Ђаповић (2009: 9–4) поделила их је на нехотичне, колективне и условне, а њихов језик оценила као свакодневни, једноставан и директан, али много чешће поетичан, пун сликовите имагинације, језгровит (Ђаповић, 2009: 16).

Клетве се изричу непосредно, у првом или другом лицу, или посредно, у трећем. У народу је уврежено мишљење да је најтежа родитељска клетва, пре свега мајчина, а одмах затим следе и клетва кума и остављене девојке. Њихова тематска основа је различита: смрт и губитак – губитак деце, супружника, потомства; болест и страдање; просјаштво; социјална пропаст; изопштење; карма. Једно им је заједничко – то су искази мотивисани гневом, експресивни и немилосрдни, конструисани тако да се попут отровне стреле забадају у срца уклетника. Сежу, према веровањима, и до деветог колена, попут тихе сенке која прати целу лозу. Друштвена заједница данас тежи рационалном начину размишљања и у том процесу често бира да одбаци традиционална веровања, али чини се да изречене клетве и даље уносе нелагоду и тиху бојазан да ће се кад-тад испунити. У мистичности којом су обавијене лежи и наша заинтересованост и жеља да на ове исказе бацимо светлост са језичког становишта.

Корпус

У раду се на основу грађе из збирке *Српске народне клетве* Миливоја Р. Јовановића настоји утврдити дијалекатско порекло народних умотворина које је аутор забележио у југоисточној Србији. Како је В. Лазаревић (2013: 397) у свом приказу ове књиге истакао, ово је „једина и прва књига, која је хиљадама примера илустровала свет клетви и проклетства у српском народу

централне и југоисточне Србије". Било је збирки српских народних клетви и у прошлости (Кнежевић, 1957; Марковић, 2000; Баришић Јоковић 2007), али ни у једној се пажња није поклонила искључиво клетвама са наведеног подручја. Мали број радова који се бави проучавањем клетви анализира оне из народне књижевности, нарочито поезије (Ајдачић, 1992; Ђаповић, 2009; Радојевић Секуловић, 2016), приступајући им са књижевног аспекта, али нема језичких анализа.

За потребе овог рада анализирано је укупно 411 клетви[2]. У књизи која нам је послужила као корпус за ову анализу није назначено на ком подручју су забележене. Како знамо да је аутор грађу прикупљао на простору централне и југоисточне Србије, осим клетви из ПТ дијалекатске области, у збирци има и оних које долазе са подручја ШВ и КР дијалекта, али овог пута пажња ће бити посвећена само клетвама које садрже одлике дијалеката ПТ говорне зоне. Циљ рада је да се расветле њихове језичке особине на нивоу фонетике, морфологије, лексике и синтаксе и да се тиме одреди њихова просторна распрострањеност и феквентност у оквиру ПТ дијалекатске области.

Анализа

Фонетика

Полугласник је у клетвама обележен апострофом и присутан само у примерима: *од с'г до век*, *у јед'н гроб да тури*. Ипак, чешћи су примери са вокализацијом: *кад* (12)[3], *тад* (2), *таг* (2). Вокал *е* на месту полугласника забележен је у примерима: *стемни* (*да бог даде да ви се стемни*), *осемне* (*да не осемне*). Полугласника нема у речима и суфиксима страног порекла типа *газдилук*.

У анализираним клетвама налазимо различите рефлексе **вокалног *л***: *-лу* (*зађи слунце*, *слунце те не видело*, *слунце те не огрејало*; *слуза те моја стигла*) и *-ль* (*сл'нце га никад не огрејало*). Забележене су и форме са превојем код основа **vlьk-* (*> вук-*): *ране да влачиш*, *па да се влачиш*, али и *пцета те по пут вукла*. Различити рефлекси вокалног *л* у клетвама потврђују њихово призренско-јужноморавско (*-лу*) и сврљишко-заплањско (*-ль*) порекло.

Контракција вокала извршена је у следећим примерима (*ко < као*): *ко питије да се тресеш*, *ко колир од шију*, *ко вук у кљусу*, *ко труп*, *к'о прошљаци за залог хлеб*; али: *као шушљак на ливаду*, *као бесно куче*.

Када је у питању **редукција вокала**, има примера синкопе (*на вам да се не врћеш*), аферезе (*да си скршиш*, *бес те ватил*, *болес' га ватила*, *болка*

[2] Клетве са П-Т дијалекатским цртама чине трећину укупног броја клетви у збирци која је послужила као грађа.

[3] У раду ће број додатних понављања истих примера бити навођен на овај начин.

га црна ватила, *гору ватил*; *да фатиш свет*; *гушобоља те фатија*) и апокопе (*ал' ће дође Бог*; *нит' њега да на'раниш*; *нит' друго да са'раниш*; *такој нек си те стигне*; *ако ти сас мен, мен' да кунеш, што мен мисли; сас теб да прави*; *прек кућу коло водил*; *не мож узнеш; на там да идеш, на вам да се не врћеш*).

Примећен је и **покретни вокал *е***: *Бог све види одозгоре*/*чукнуло га одозгор*.

Рефлекс назала задњег реда у инфинитивној основи глагола III Белићеве врсте је најчешће *-ну-*: *па те не врнуја*, *зло те не заминуло*, *уста ти се извернула на тил*, *дабогда леб не једнула*, *у гроб се обрнуја*, *главу си откинуја*, *гроб ти се превернуја*, *земља те притиснула*, *пукнуја гром из ведро небо*, *пукнуја, дабогда*, *на земљу не станула*, *чукнуло га одозгор*. Неколико је примера без овог рефлекса: *пукја, дабогда, што си то рекја, слуза те моја стигла*, *стигла га половина*. Ови примери показују да, када је реч о овој фонетској појави, у највећем броју клетви нема македонског утицаја који је очекиван у најјужнијим деловима П-Ј дијалекта, те да оне потичу из централних и североисточних делова П-Т области.

Глас *ј* јавља се као партикула код прилога (*туј да си ископа*, *туј, куде је преорал*, *од синовити што су туј*, *туј че ји закопаш, туј да пукнеш*; *такој право ишеја*, *такој здраво*, *такој нек си те стигне*, *такој бог сас теб да прави*), показних заменица (*овај камен*; *ако ви је тој малко*, *тој што је набрал*; *од тој што за мене орати*, *тој њему бог да си дадне*, *туј кућу пустињак да направим*; *тој паре*, *у тој дреје и да се развенчаш*; *тај деца што остану*) и упитно-односних заменица (*кој си*, *кој год ми што мисли*, *кој лаже*, *кој ме куне*, *кој ме мрзи* (10)). У четири примера заменице и прилози су без партикуле: *ама ни то да немаш*, *то на твога да се врати*, *што си то рекја*, *тако бог нека те исправи*, *тако да си прав и здрав*. Забележено је и **секундарно *ј***: *трцјес те стреле*, *мује да збираш*, *чували ги од мује*.

Финално *л* присутно је у именицама: *мој леб и сол*, *сол да лиже* (2); *орел ве однеја*; придевима: *гол по свет да одиш*, *да се цел век слуша с њега*, *у бел свет да идеш*, *цел живот грбав да идеш*. Именица *ђаво* два пута се јавља без финалног *л*, а четири пута има облик *ђавол*. Овај глас се задржао на крају речи у радном глаголском придеву мушког рода и иде у прилог тимочко-лужничком пореклу клетви: *акнул*, *се ваљал*, *ватил* (3), *венчал*, *водил* (2), *врнул се*, *дигал се*, *доодил*, *занемел*, *затрл*, *извадил* (2), *си изел*, *искарал*, *исушил*, *набрал*, *наградил*, *најел* се, *направил*, *наситил*, *одил*, *однел*, *попарил*, *попил*, *правил*, *прегризал*, *си пресекал*, је *преорал*, *просил*, *смирил* се, *судил*, *раштумил*, *убил*, *угасил*, *угушил* се, *узел*, *украл*, *улезал*, *урасал* (2), *уселил*. У великом броју примера јавља се и наставак *-ја*, карактеристичан за призренско-јужноморавске говоре: *бегаја*, *бија*, се *врнуја*, *говорија*, *дочекаја* (4), *загугучија се*, *се закитија*, *закопаја*, *избоја*, *извадија*, *извртеја*, *изгореја*, *изеја* (5), *имаја*, *исправија*, *исцедија*, *ишеја*, *липсаја*, *напија*, *напија* се (2), *немаја*,

обрнуја, *однеја* (2), *оклопија*, *онемеаја*, *опустеја*, *откинуја*, *отишеја*, *отпаја*, *патија*, *преапаја*, *преврнуја*, *позобаја*, *померија*, *попарија*, *поразија*, *пробоја*, *прогледаја*, *пропеваја*, *процветаја*, *пукја*, *пукнуја* (2), *пуктосаја*, *раседнуја*, *распраја*, *распрштеја* (2), *рекја*, *родија*, *убија*, *ударија*, *узеја*, *утепаја* (5), *се уснуја*, *усправија*, *фатија*. У неколицини примера *л* је прешло у *о*: *си казао*, *не родио*, *немао*, *не видео*, *не имао*. Појава облика радног глаголског придева мушког рода са наставком карактеристичним за стандардни језик у дијалекатском реченичном окружењу[4] указује на диглосивно понашање говорника са којим се неретко срећемо у испитиваном материјалу.

Глас *х* често испада, и то у иницијалној позицији: *за леб да се не тешиш*, *леб не једнула*, *мој леб и сол*, *леб да не изеде*, *за леб да се не сети*, *леб да не туриш у уста*, *сам леб да не можеш да узнеш*, *леб те утепаја* (4), *по свет да оди*, *по свет да одиш*, *бележен да одиш*, *по свет да одиш*, *бос по трње да одиш*, *ћорав по свет да одиш, по пут да одиш, гол по свет да одиш*, *да одиш*, *мује да збираш куде одиш*, *да оћеш*, *ћорав одил*, *па да се рани*, *па с крадено да се раниш*, *пак да се раниш*; а затим и у медијалној позицији: (у групи *-хв-*) марен те *уфатија, вртоглавица те уватила*, *голем те болес уватија*; *по путишта поодила*, *дом не доодил*, *нит' њега да на'раниш*, *нит 'друго да са'раниш*, *да те саранив*, *да ти певав на сарану*, *ћаволи те узја'али*, *живога те саранили*, *ко питије да се тресеш*, *рука да му усане*; и у једном примеру у финалној позицији: *гус гра ти се накусали.* У само неколико примера овај глас је опстао: *за залог хлеб*, *утепаја те хлеб*, *у ноге и руке ухватија*.

У иницијалној позицији долази до **африкатизације у групи *пс* > *пц*** (*пцета те разнела*, *пцета те по пут вукла*, али *липсаја ти плавоња)*, а у медијалној **у групи до дисимилативне измене *зм* > *зн*** (*снагу да ти одузне*, *сам леб да не можеш да узнеш*, *који узне дунђерски алат*).

Група *-ст-* у једном примеру је опстала: *па те не пустила*, док је у два аналошки прешла у *-шт*: *па га не пуштила*, *па га никад не пуштила*.

Сугласничке групе *-ст* и *-зд* **упрошћавају се у финалној позицији**: *гус гра ти се накусали*, *ти гроз' не родио*, *болес'* га ватил.

Група *-хв-* своди се на *в* или *ф*: *бес те ватил*, *црна га болес' уватила*, *гушобоља те фатија*, *да фатиш свет*, *марен те уфатија*, али у једном примеру и опстаје: *у ноге и руке ухватија*.

Од сугласничких промена забележена је и **замена сугласника *ф* гласом *в***: *исврљила из гроб*, *по тебе врљила*, *трлема те стревила*.

Присутне су и промене карактеристичне за ТЛ дијалекат:

- **замена гласова *ђ* и *ћ* гласовима *џ* и *ч***: *како вилата трулеје и риавеје*, *с мужа да трулејеш и риавејеш*, *тој че ји закопаш*, *за деца свече*, *черко, имам, имам*, *черку у вал да не туриш*;

[4] *Никад аир (среће) не видео! Никада свртку не имао! Вуци те однели што си ми то казао! Дабогда ти гроз'не родио у виноград, ни клас у њиву, па немао ни капку винце, ни парче леба!*

- **палатализација гласова *к* и *г* испред *е* и *и*:** *да се заћити из нашето градинче*, *ега ти отпадале руће и ноће*, *женће му на главу појале*, *ноће да ти се осуше*, *у муће ти душа испадала*.
- ***к* се палатализује и у примерима**: *мајћа ти над главу извивала*, *од твоје болће*;
- у неколико примера **одступа се од новог јотовања**: *само за здравје Бога молила*, *нема ју најдеш*, *у гробје те откарали*.

Морфологија

Забележене су **именице са преобликовањем на *-ка*:** *болка га црна ватила*, *бољка да те удари*, *бољћа те изела*, *боцке у огњиште*, *немао ни капку винце*, *коска с коску*, *коске ти се разнизале*, *коске ти у амбис пропале*, *кучики ти коске развукували*, *коске сабирала* (2), *дете у љуљку*, *мамка те немала*, *мамка те ударила*, *немка ве изела*, *немка да те занеми*, *немка те снемала*, *пипка ве изела, пипка ве однела, ранке те изеле, семка ти се затрла, сас сламку да се потпираш*, *сламка да ти је тешка*, да не нађеш *свртку*, *стрвка не чула, ступка не видела*.

Једна именица на *-ка* има дијалекатски наставак ***-е* у вокативу**: *Мајке*, *мајке*, *мачке те изеле*, али се јављају и именице на *-ка* са стандардним вокативом: *Мирка*, *мирку да немаш*.

Издвајају се и:

- **збирне именице**: *Цигање кову по кућу*, *звериње те растргло и појело*;
- **именице прве врсте које у номинативу множине** имају облике без проширења: *вуци те развлачили*, *вуци те изели*, *вуци те однели што си ми то казао*, *вуци те одрали*;
- **именице треће врсте које имају множинске** облике на *-а* и *-ики*: *на гробишта да идеш*; *кучики те растргли*, *кучики ти коске развукували*, *кучики ти се најели*, *кучики ти се у уста насрали*;
- **деминутиви са суфиксом *-че*:** *из нашето градинче*, *јединче из колевку не дигло*, *кад се за комаче леб пружиш*, *савила се у клупче*, *у клупче мајка коске да ти збере*, *големото унуче у пети сандук*, *црвче те изело на гледец*.

У творби именица, бројева, придева и заменица јавља се **постпозитивни члан**, особина својствена ТЛ говорима*: воденицата до крај меље*, *вилата трулеје*, *направил на децата*, *с кушћуту пут пресекал*, *по синовити што су туј*; *че умре и четвртата*; *големото унуче у пети сандук*, *најмилото унуче*, *рицотога за Београд*, *из нашето градинче.*

У испитиваном материјалу забележени су **енклитички облици личних заменицама** који упућују на припадност клетви различитим дијалектима П-Т области:

а) П-Ј дијалекат:

3. л. јд. датив: *шамија ву опустела*;
акузатив: *да гу не завршиш*;

2. л. мн. датив: *да ви се стемни*, *Бог ви у кућу не улезо*, *ако ви је тој малко*, *нема да ви да дадем;*
акузатив: *курјак ве изеја*, *немка ве изела*, *орел ве однеја*, *пипка ве изела*, *пипка ве однела*, *црна ве земља изела*;
3. л. мн. акузатив: *да ги Бог убије*, *нож ги распраја у џигерицу*, *од зелене мије ги чували*, *чували ги од мује.*

б) Т-Л дијалекат:
3. л. јд. акузатив: *ако ју мазиш*, *нема ју најдеш*;
3. л. мн. акузатив: *туј че ји закопаш*, *дабогда ји у један гроб закопали.*

У једном примеру потврђен је и **пуни облик заменице женског рода** у локативу: *нека ковев по њума*. Јављају се и **облици *мен*** и ***теб***: како ти сас *мен*, такој бог сас *теб* да прави, *мен'* да кунеш, што *мен* мисли.

Посебно место у анализираном материјалу заузима **заменички облик *си*** који се појављује у великом броју примера[5]: *главу да си скршиш*, *главу си закопаја*, *главу си откинуја*, *гроб туј да си ископа и прво дете да си закопа*, *гробови си, сине, направил*, *да си закопаш најмилото унуче*, *да си купи за деца свече*, *мртво дете да си у корито окупаш*, *кад си видиш тил*, *такој нек си те стигне*, *на главу нек си види*, *нек си њега стигне*, *на главу да си видиш*, *над главу да си закука*, *па си дом не нашло*, *у главу да си викаш*, *што мен мисли да си га стигне*, *тој њему бог да си дадне*, *што си мисли*, *на своју главу да си мисли.*

Футур први гради се по принципу *ће/че + презент*: *ће дође Бог*, *ће се сандук о твоју крстачу искрши*; *че умре и четвртата*, *че ји закопаш*.[6]

Наставак у **3. л. мн. презента** је *-в*, те потврђује јужноморавско порекло највећег броја клетви: *да му изникнев коприве*, *на ражањ да те испечев*, *нека ковев по њума*, *да ти ницав, кад мене носив*, *главу да ти откинев*, *да ти певав на сарану*, *вране гнезда да правив*, *да притрчив и да ти га искључев*, *да се саплићав*, *да те саранив*, *на ребра да ти свирив*, *се сплетев.* Међутим, има и примера са наставцима *-у*, *-е* и *-ју: кову по кућу*, *ноће да ти се осуше*, *тај деца што остану*, *да оде по свет*, *у иглу да те удену*, *црни барјаци да се вију*[7]

[5] Будући да етички датив са собом носи емоционалну нијансу, не чуди податак да је ово једна од најдоминантнијих језичких појава забележених у анализираном материјалу.

[6] У наведеним примерима још једном се виде диференцијалне (фонетске) особине Т-Л и П-Ј говора.

[7] *Туј че ји закопаш куде си ми с кушћуту пут пресекал, па црни барјаци да се вију! У иглу да те удену, сас сламку да се потпираш и скламка да ти је тешка!*

Радни глаголски придев мушког рода има наставке *-ја*, *-л* и *-о*[8].

Компаратив и **суперлатив** се граде по принципу ***нај/по + позитив***: *да ти помре све најмило*, *нека ти најмило цркне*, *нека га стигне полоше.*

У неким клетвама **прилог *куде*** јавља се у значењу *куда*: *куде да идеш*, *куде прва пара на мојега татка прошла*, *мује да збираш куде одиш*; а у некима у значењу *где*: *куде седнеш*, *да се не дигнеш*; *куде ступнеш*, *туј да пукнеш.*

Синтакса

Падежни систем је поједностављен – акузатив врши функцију општег падежа:

ОП у служби генитива: *до крај меље*, *од с'г до век*, *без очи да останеш*, *ништа од газдилук*, *немао ни капку винце*, *преко кућу коло водил*, *јединче из колевку*, *крв из очи*, *исврљила из гроб*, *искарал га Бог из дроњци*, *ја из кућу*, *од твоје бољће*, *утепала с невиђену страну*, *без глас да седиш*, *синуло из ведро небо*, *гром из ведро небо*, *до лактови отпадале*, *за залог хлеб*, *од зелене мије ги чували*, *од проклетију да не побегнеш*;

ОП у служби датива: *кој мене зло мисли*, *што мен мисли*;

ОП у служби инструментала: *с мужа да трулејеш и рђавејеш*, *како с мене правиш*, *како ти сас мен*, *сас теб да прави*, *под гушу му ницале*, *коска с коску*, *купци ти над главу*, *над главу извивала*, *с орла да живиш*, *са алал га не изеја*, *сас Исар да живиш*, *сас љуте ране да се бориш*;

ОП у служби локатива: *по свет водиле*, *по свет бележен да одиш*, *ћорав по свет да одиш*, *бос по свет одил*, *по трње да одиш*, *по путишта поодила*, *гол по свет да одиш*, *кову по кућу*, *да се удавиш у ракију*, *трепкаш као вук у кљусу*, *на кантар да ти се мери*, *певав на сарану*, *да си у корито окупаш*, *у двор да ти ницав*, *по свет водил*, *на главу нек си види*, *месо ти се на коске скапало*, *на дрвене (ноге) ишеја*, *на ражањ да те испечев*, *на ребра да ти свирив*, *дете у љуљку*, *по бел свет да идеш*, *по пут вукла*, *по свет просил*, *у гроб се обрнуја, у грцман ти се извело*, *по туђе куће да идеш*, *у гроб се померија*, *шамија ти изгорела на главу.*

ОП множине у неколицини примера једнак је номинативу: *Бели венци на главу не турила! Зелени венци не дочекала! Сва деца у јед'н гроб да тури!*

Забележени су и примери **аналитичке деклинације**:

аналитички генитив: *пара на мојега татка*, *крстачу на мужа*;

аналитички датив[9]: *направил на децата*, *на мога сина мислиш*, *то на*

[8] В. примере који су наведени код финалног *л*.

[9] Два су примера синтетичког датива: *теке њему крв*, *њему бог да си дадне.*

твога да се врати, *на своју главу да си мисли*;

аналитички инструментал*: газда ти се с реп закитија*, *с кушћуту пут пресекал*, *и да се подичиш с њега*, *па с крадено да се раниш*, *са прсти да зборши*, *па с тојагу да пипаш*, *сас сламку да се потпираш*, *с црну китку да се закитиш*, *сас клетве да се лечиш*, *да се цел век слуша с њега*, *па да се крстиш од мене с две руке*, *с анџар те изболи*, *с тривоњ да закољеш*.

Удвајање објекта забележено је у само једном примеру: *Арам да му је мој леб и сол што га је пуктосаја!*

Именице некадашње *-ĭ-* промене **конгруирају** у мушком и женском роду: *Болес' га ватил! Голем те болес уватија! Црна га болес' уватила, па га никад не пуштила!* У једном примеру именица женског рода конгруира као именица мушког рода: *Гушобоља те фатија!*

Када сагледамо све клетве, можемо издвојити неколико доминантних структура:

- *дабогда да* / *дабогда* + крњи перфекат: *Дабогда да крадеш, па с крадено да се раниш! Језик дабогда преапаја!*
- *да* + презент: *Да исћоравејеш!*
- *нек(а)* + презент: *Пуста кућа да ти остане, па Цигани нека ковев по њума!*
- крњи перфекат: *Липсаја ти плавоња! Патија, па у свет бегаја! Убија га марен!*

Лексика

Лексика је, очекивано, махом **дијалекатска**: *белци*, *гламња*[10], *грџман*, *дреје*[11], *дрољци*, *јефтика*, *живак*, *љулька*, *марен*, *мује*, *несврта*, *пипка, пијење*, *поганци*[12], *појутрина*[13], *проклетија*, *расказ*, *свртка*[14], *свртиште*, *татка*, *тил*[15], *трлема*[16], *трпија*[17], *ћоравија*, *чума*[18], *шушљак*[19]; *вијеш*[20], *врнеш*, *занемејеш*, *збираш*, *зборши*, *исћоравејеш*, *мунеш*, *про-*

[10] мањи комад дрвета који гори

[11] одећа, хаљина

[12] мишеви

[13] излазак на гроб првог јутра после сахране покојника

[14] кућа, стан

[15] потиљак

[16] заразна болест

[17] неизлечива болест

[18] женски демон, колера

[19] ољуштени листови с кукурузног клипа

[20] плачем, обично гласно

зборuш, *разбираш*, *свртиш*, *ступнеш*, *трепкаш*, *туриш*; *искарал*[21], *раштумил*[22], *преапаја*[23], *утепаја; врљила*, *заврзла*, *исврљила*, *печила*, *претрупила*[24], *ражљебила*[25], *сабирала*, *скапала*, *снемала*[26], *турила*[27]; *заминуло*, *утепало*; *даде*, *изеде*, *замине*, *заврека*, *закрека*, *збере*, *стиза*, *орати*[28], *тури*, *цуне*[29]; *врзали*, *докарали*[30], *потепали се*[31], *развукували*, *утепали*, *откарали*, *турили*; *бандрљив*, *убав*; *ега*[32]; *отуд*; *малко*.

Од стране лексике издвајају се **турцизми**[33] (*авлија*, *аир*[34] (3), *ала*, *алал*, *анџар*, *ама* (4), *арам* (2), *башка*, *белај*, *дувар*, *Исар*, *море* (2), *сараџа*[35], *џерима*[36], *шамија*[37] (3)) и један **грцизам** (*<u>Аратос</u> ти било*! *<u>Аратос</u> ти и такав живот!)*.

Стил

Језик клетви је сликовит, те обилује стилским фигурама: епитетима (*Црн ти век бија!)*, метафорама (*Слуза те моја стигла!)*, поређењима *(Како право зборија, такој право ишеја!)*, метонимијама (*Уз колено, дабогда, не усправија!)*, иронијом (*Смеј се, смеј се, уста ти се ражљебила!)*, хиперболама *(Гроб ти се уснуја триста аршина!)*.

---

[21] истерао

[22] распао

[23] угризао се за усне

[24] пресекла

[25] нацерила

[26] уништила

[27] ставила

[28] говори

[29] пољуби

[30] дотерали

[31] побију се, потуку се

[32] речца за изражавање жеље, клетве и сл.

[33] Уочили смо присуство турског суфикса у примерима *газдилук* и *богатлук*.

[34] (тур. *hayir*) срећа; корист

[35] (тур. *siraca* – врста коњске болести) рак, злоћудно, малигно обољење ткива

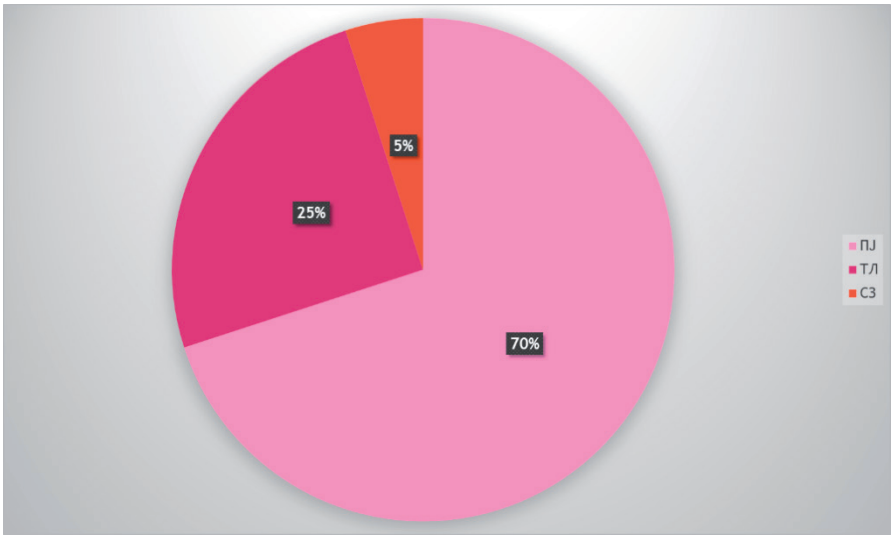
[36] (тур. *cerime* – глоба ; кривица) стока од које се нема користи; стока која чини штету

[37] (перс.) (тур. *şame*) танка марама којом жене повезују главу, повезача

Закључак

Српске народне клетве пред нама су више од деценије, али је интересовање за њихову језичку анализу ипак изостајало. Но, из нашег искуства се показало да су поуздан извор за проучавање дијалекатских карактеристика.

Узимајући у обзир све забележене дијалекатске црте анализираних народних клетви, конструисан је следећи графички приказ:

Графикон 1. Приказ заступљености карактеристика дијалеката П-Т дијалекатске области у анализираним клетвама

Како дискусија показује, а графикон потврђује, иако је разноврност Т-Л дијалекатских црта већа (замена гласова *ђ* и *ћ* гласовима *џ* и *ч*, палатализација гласова *к* и *г* испред *е* и *и*, палатализација гласа *к* у примерима типа *мајћа*, *бољче*, одступање од новог јотовања, *-л* у радном глаголском придеву мушког рода, енклитички облици личних заменица, постпозитивни члан), П-Ј карактеристике (рефлекс *-лу*, *-ја* у радном глаголском придеву мушког рода, фреквентнији дијалекатски енклитички облици личних заменица, *-в* у 3. лицу множине презента) далеко су фреквентније, те овај дијалекат П-Т области преузима преимућство у анализираној грађи, што нас доводи до закључка да највећи број народних клетви долази управо са тог подручја. Сврљишко-заплањске одлике присутне су у најмањој мери.

Ваља напоменути и једну запажену, али не и неочекивану појаву, а то је диглосија (потврђују је и примери у фуснотама). Њено присуство може имати више разлога: изговарање клетве у афекту – емоционални набој не мари за стандард; утемељеност клетви у датом, народном облику, уз преобликовање појединих, мање маркантних црта; тежња ка употреби

језички убојитијих, моћнијих (народних) облика... Како увек са диглосијом бива, не можемо са сигурношћу тврдити зашто и како се она јавља, нарочито када нисмо довољно упућени у контекст прикупљања материјала на терену, али не можемо пренебрегнути њено присуство и у овој грађи.

Бројна су стилска изражајна средства која у корелацији са дијалекатским цртама повећавају ефективност клетвеног израза. Израз тако постаје аутентичан и експресиван, а дијалекат је у служби емоционалне убедљивости. Ове речи изговорене стандардним језиком изгубиле би на сликовитости, уверљивости и народној аутентичности. Клетва изречена на дијалекту снажније и дубље погађа – то више није само реч, већ врисак душе.

Извор

Јовановић, 2013: М. Јовановић, *Српске народне клетве*. Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт.

Литература

Ајдачић, 1992: Д. Ајдачић, *Клетва у контексту жанрова усмене књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност.

Баришић Јоковић, 2007: В. Баришић Јоковић, *Речи које убијају: антологија клетви*. Нови Сад: Артпринт.

Ђаповић, 2009: Л. Ђаповић, *Смрт и оностраност у клетвама*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Јовановић, 2012: М. Јовановић, Српске народне клетве. Сврљиг – Књажевац: *Бдење*: Часопис за књижевност, уметност и културну баштину, бр. 34, година XI, 199–209.

Кнежевић 1957: М. Кнежевић, *Антологија народних умотворина*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска књижевна задруга.

Лазаревић, 2013: В. Лазаревић, Српске клетве као напад и одбрана. Приштина – Лепосавић: *Баштина*, св. 35, 397–402.

Марковић, 2000: Р. Марковић, *Српске народне клетве и заклетве*. Београд: А. Аврамовић.

Радојевић Секуловић: С. Радојевић Секуловић. *Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији*: докторска дисертација. https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6029, 7. 10. 2025.

Стефановић Караџић, 2006: В. Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Škreb i dr. 1986: *Rečnik književnih termina* (Ur. odbor Zdenko Škreb i dr.) Beograd: Nolit. https://svetosavlje.org/psaltir/109/

Milica M. Mihajlović

THE FOLK CURSE IN THE PRIZREN–TIMOK AREA: A DIALECTOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

In the pursuit of justice, in the desire for revenge, in the belief that the enemy will be punished for the evil, betrayal, or injustice committed, the people created the curse – a short, expressive oral form. This paper, based on material from the collection *Serbian Folk Curses* by Milivoje R. Jovanović, seeks to determine the dialectal origin of these folk creations recorded by the author in central and southeastern Serbia. The analysis encompasses 411 curses that contain features characteristic of the Prizren–Timok dialect area. The aim of the paper is to elucidate their linguistic features at the levels of phonetics, morphology, lexicon, and syntax, and thereby to determine their geographical distribution within the Prizren–Timok area. Particular attention is also given to their content and manner of expression.

Key words: curses, folk creations, dialectal features, Prizren–Timok dialect area.